

3. L'estudi de l'arqueologia naval

3.1. LA HISTÒRIA DE L'ESTUDI DE L'ARQUEOLOGIA NAVAL

3.1.1. *Introducció*

Malauradament, pocs han estat els estudiosos que han escollit com a objecte de llurs treballs l'arqueologia naval de les naus menors. Per aquest motiu, aquesta branca de la ciència s'ha desenvolupat ben poc.

Tanmateix, allò que podria ésser considerat com la primera fase de l'estudi, ço és, l'inventari dels tipus de barca de l'edat contemporània i el coneixement de cadascun dels ítems, és una tasca que fa temps que es desenvolupa a les costes europees de l'oceà Atlàntic, però que no acaba d'arrencar del tot a les costes de la mar Mediterrània (sien d'Europa, d'Àsia o d'Àfrica). En el cas concret de la Mediterrània Occidental, pecant d'optimisme, hom podria dir, d'una banda, que hi ha bastant d'informació relativa a les costes d'Itàlia, de Provença i del Llenguadoc, però ben poca de referent a les de la Catalunya Gran, d'Andalusia i d'Àfrica; i, de l'altra, que el coneixement de les barques de riu o d'estany és molt inferior al coneixement de les barques de mar.

Allò que podria ésser considerat com la segona fase de l'estudi, ço és, el coneixement dels processos evolutius que menen a l'existència dels dits ítems, és una tasca que encara s'ha de començar.

3.1.2. *L'estudi de l'arqueologia naval a Catalunya*

L'estat de la qüestió en el marc de les aigües catalanes és aquest: les barques catalanes s'han estudiat tan poc que, en el moment d'iniciar aquest estudi, no sabíem quants tipus n'hi havia, ni com eren ben bé els tipus trobats. Amb tot, con-

venia poder oferir una visió amb perspectiva de l'aleshores lamentable panorama català.

El fundador de l'arqueologia naval catalana és, sens dubte, Francesc de Bofarull i Sans (1843-1938) per mor de la publicació de l'*Antigua marina catalana* (Barcelona, 1901), obra en la qual, per primera vegada, un autor nostrat ofereix una visió de com eren les antigues naus catalanes seguint el mètode d'Auguste Jal, o sia, a partir de dades iconogràfiques, literàries i altres de procedents de documents d'època. Però la línia iniciada a Catalunya per Bofarull gairebé no té continuadors; de fet, només la segueix Francesc Carreras i Candi (1862-1937), en tractar del llagut de l'Ebre en la seva obra pòstuma *La navegación en el río Ebro* (Barcelona, 1940). D'ençà d'aleshores resta abandonada fins que la reprèn Arcadi Garcia i Sanz (1926-1998) en la *Història de la marina catalana* (Barcelona, 1977) i la continua en el llibre que aquest autor fa amb Núria Coll Julià titulat *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV* (Barcelona, 1994).

L'estudi de les barques, tanmateix, tot i que ja hem dit que és una part de l'arqueologia naval, a ca nostra no ha seguit la mateixa trajectòria que l'arqueologia naval ortodoxa. Ben mirat, és difícil parlar de l'estat de la qüestió en referir-nos a l'estudi de les barques catalanes, perquè pràcticament no hi ha hagut consciència que calia estudiar-les, i això ha fet que la poca tasca duta a terme hagi estat invertebrada i, a més, molt dispersa.

3.2. L'ESTUDI DELS BASTIMENTS MENORS

3.2.1. *La importància de la pintura en l'estudi dels bastiments menors*

Atès que l'estudi dels bastiments en les terres catalanes ha estat escàs i dispers, en començar una obra d'aquestes característiques ha calgut buscar documentació en àrees del coneixement ben diverses. Per això, la primera línia que cal seguir per a apropar-se a aquest estudi és la traçada pels pintors.

En la pintura catalana, el tema de la marina, individualitzat, es concretà al segle XVIII, en obres d'Antoni Viladomat i Manald (1678-1755) i d'altres, però no adquirí una gran importància fins que fou tema típic de l'escola realista de Ramon Martí i Alsina (1826-1894), quan es genera una clientela burgesa. El pintor Modest Urgell i Inglada (1839-1919), deixeble de Ramon Martí i Alsina, s'especialitzà en marines solitàries, caracteritzades pel seu ambient trist i misteriós, en les quals es veuen sovint bones representacions —i detallades— de barques i de barcotes. El pintor Joan Roig i Soler (1852-1909), deixeble de Modest Urgell i Inglada, va iniciar la pintura luminista a Catalunya i ha estat qui millor ha sabut captar l'ambient de la costa catalana —de tota la costa catalana—, de la vida a les platges i, sobretot, del món que es crea al voltant de les barques tretes. A més a més, en les

seves pintures, les barques són el motiu principal i tenen un gran interès des del punt de vista nàutic. El farmacèutic Emerencià Roig i Raventós (1881-1935), fill de Joan Roig i Soler, familiaritzat amb el món mariner des de petit gràcies al seu pare, es dedicà a l'estudi de la cultura nàutica catalana i va escriure diferents llibres, en els quals tractà força de les barques. És el cas, per exemple, d'obres com *Blanes marítim. Notes històriques* (Blanes, 1924), *Blanes marítim. Apèndix* (Blanes, 1929), *La pesca a Catalunya* (Barcelona, 1927) i *Sitges dels nostres avis* (Barcelona, 1934); a més, va fer molts dibuixos de barques.

Malgrat que els estudis d'Emerencià Roig no són exhaustius ni de bon tros, ha esdevingut el clàssic de l'estudi de les nostres barques, i el seu llibre *La pesca a Catalunya* és la lectura obligada de tots els qui es volen iniciar en la matèria. Tot plegat fa que sigui convenient fer dues puntualitzacions per a ajudar a entendre quin és l'estat actual de la qüestió. D'una banda, Emerencià Roig no ha estudiat les barques dels quadres dels pintors de la sèrie comentada que comença amb Ramon Martí i Alsina, ni les dels altres que, com Alexandre de Cabanyes Marquès (1877-1972), també conreen el tema; així, doncs, en el procés hi ha una pèrdua considerable d'informació. De l'altra, la major part de les dades escrites o dibuixades referents a barques que conté l'obra global d'Emerencià Roig provenen del *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana* (Barcelona, 1910), publicat per l'editorial Salvat l'any 1910, del qual parlarem a continuació.

3.2.2. *La importància dels diccionaris de llengua catalana en l'estudi dels bastiments menors*

Si la pintura en l'estudi dels bastiments és important, no ho és menys el paper dels diccionaris de la llengua catalana pel que fa a la fixació i la difusió dels noms de les naus, de les parts d'aquestes i dels elements que les integren.

El primer dels grans diccionaris de la llengua catalana —grans relativament, és clar— que tracta d'una manera prou digna, encara que breu, les veus pròpies de l'arquitectura de barques, ço és, que duu inventariats molts termes, com *fileret* (del corredor) i *macarró* (de les falques), és el *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana*, que fou publicat a Barcelona l'any 1910 per Salvat. Abans de l'aparició d'aquesta obra, gairebé només es podien consultar els diccionaris que enumerem a continuació:

— el *Diccionario catalán-castellano-latino*, de Joaquim Esteve, Josep Belvitges i Antoni Juglà, publicat per l'Oficina de Tecla Pla Viuda entre el 1803 i el 1805;

— la primera edició del *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*, de Pere Labèrnia i Esteller (1802-1860), publicat per l'Estampa dels Hereus de la Vídua Pla entre els anys 1839 i 1840;

— el *Diccionari català-castellà-llatí-francès-italià*, d'Una Societat de Catalans, publicat per Joseph Torner el 1839;

— la segona edició del diccionari de Pere Labèrnia, revisat per Una Societat de Literats, publicat per Espasa Germans, Editors, el 1864, el qual ha d'anar acompanyat del *Diccionari suplement de tots els diccionaris publicats fins ara de la llengua catalana*, redactat per Una Societat de Literats Cultivadors de la Llengua i publicat per Germans Espasa el 1868;

— la tercera edició del diccionari de Pere Labèrnia, revisat per Una Societat de Literats, publicat per Espasa el 1888, al qual foren introduïdes les veus del *Diccionari suplement de tots els diccionaris publicats fins ara de la llengua catalana*;

— el *Diccionari popular de la llengua catalana*, de Josep Aladern —Josep Aladern és el pseudònim de Cosme Vidal i Rosich (1869-1918)—, publicat per Francisco Baxarias, Editor, entre el 1904 i el 1906, el qual ha d'anar acompanyat de l'obra anònima titulada *Diccionari popular de la llengua catalana. Apèndix*, publicada per Bartomeu Baxarias el 1909.

En cap de les obres incloses en la llista anterior no es nota la voluntat d'haver volgut deixar recollides i ben definides tantes paraules d'aquesta matèria. Una fita important és la publicació, en el *Butlletí de Dialectologia Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, de dos vocabularis interessants de què són coautors Emerencià Roig i Joan Amades (1890-1959); es tracta del «Vocabulari de l'art de la navegació i la pesca», que va sortir en el número del 1924 i del «Vocabulari de la pesca», que va aparèixer en el del 1926. Tanmateix, una gran part de la informació escrita i dibuixada que contenen els dits vocabularis, potser més d'un 75 %, procedeix del diccionari publicat per Salvat l'any 1910. A partir del 1926, cap diccionari no aplega més informació sobre barques que la continguda en el suara esmentat diccionari i en els susdits vocabularis, amb l'única excepció del *Diccionari català-valencià-balear* (2a ed., Palma de Mallorca, 1926-1962), d'Antoni M. Alcover (1862-1932) i Francesc de B. Moll (1903-1991). Els diferents diccionaris especialitzats publicats posteriorment no sols no contenen nova informació, sinó que estan tan mal fets que no són gens fiables, com ara el *Vocabulari nàutic* (de Margarida Guardia i Joan Puig; Barcelona, 1977), el *Diccionari de marina* (de Ferran Canyameres; Barcelona, 1983), el *Vocabulari marítim català-castellà* (de José M. Martínez-Hidalgo i Laureano Carbonell; Barcelona, 1984), el *Diccionari nàutic* (de Josep M. Sigalés; Barcelona, 1984), el *Diccionari de vela* (del Termcat; Barcelona, 1991), *El vocabulari dels pescadors de Cambrils* (de Josep Lluís Savall; Reus, 1991), *El vocabulari de Cadaqués* (d'Ernesta Sala; Barcelona, 1994), el *Vocabulari de navegació* (de Francesc Oller; Barcelona, 1995), el *Recull de mots i expressions marineres tossenques* (de Telm Zaragoza; Tossa de Mar, 1998), el *Diccionari nàutic i marítim* (de Francisco Javier Torres; Barcelona, 1999) i el *Vocabulari de nàutica* (de M. Magdalena Ramon; Ciutat de Mallorca, 1999).

Així, doncs, el diccionari que conté més informació sobre barques és el *Diccionari català-valencià-balear*, perquè aplega, a més d'altra informació, la procedent del diccionari de Salvat del 1910 i la procedent dels vocabularis del *Butlletí de Dialectologia Catalana*. Malgrat tot, la informació no és prou abundosa per a una descripció completa del barcarès català.

3.2.3. *La importància dels estudiosos de la pesca en l'estudi dels bastiments menors*

Juntament amb els pintors i els lingüistes, els estudiosos de la pesca han fet també observacions detallades sobre els bastiments en llurs treballs. Per aquest motiu, constitueixen el tercer col·lectiu que cal tenir en compte a l'hora d'apropar-nos a l'estudi del barcarès.

Emerencià Roig no ha estat, ni de bon tros, l'únic estudiós de la pesca que s'ha ocupat de les barques, car tenim també, per exemple, el cas de Benigno Rodríguez Santamaría, autor del *Diccionario de las artes de pesca de España y sus posesiones* (la Corunya, 1923), en el qual, a la seva manera, tracta d'algunes barques catalanes. Qui més ha contribuït, però, a l'estudi d'aquestes naus ha estat, sens dubte, Carles Bas i Peired (n. 1922) amb les seves obres *La pesca en España. Cataluña* (Barcelona, 1955), feta amb la col·laboració de Manuel Rubió i Lios i Enric Morales; *La pesca a Catalunya* (Barcelona, 1980), i «El mar i la pesca a Catalunya», dins el catàleg d'exposició *La pesca i els pescadors* (Barcelona, 1983), entre d'altres.

Ço que es pot dir dels estudiosos de la pesca és que s'han interessat sobretot per les barques emprades en els oficis de més importància econòmica, talment que de les fetes servir en els que tenen una rendibilitat escassa no n'han fet cabal, com és el cas, per exemple, de les barquetes de fons pla pròpies de les aigües somes.

3.2.4. *La importància dels modelistes navals en l'estudi dels bastiments menors*

El darrer sector que ha estudiat, per bé que d'una manera indirecta, els bastiments ha estat el dels modelistes navals. Malauradament, però, és poca la informació que n'hem pogut obtenir, ja que han estat molt pocs els que han treballat específicament els bastiments catalans.

Aquest és un tema delicat, perquè de modelistes navals que s'hagin dedicat a fer barques catalanes n'hi ha hagut molts, però que les hagin fetes bé no n'hi ha hagut tants, i molts són del tot desconeguts, perquè llurs obres han romàs a ca seva. Avui en dia, hi ha ben pocs modelistes que tirin per aquest camí, i, de joves de menys de trenta anys, encara n'hi ha menys. Alguns modelistes han publicat plans de barques destinats als altres modelistes; tals plans no solen ésser gaire ri-

gorosos i sovint contenen inexactituds notables. Els més coneguts són els publicats antany pel Museu Marítim de Barcelona, per Artesanías Obrador Técnico (de Mollet del Vallès) i per Xavier Pastor Quijada (col·lecció «Planos La Carraca»); però des del 1988 hi ha al mercat una sèrie de plans de barques catalanes titulada «La Marinada», l'autor dels quals és Vicente García-Delgado Sancho.² Es tracta d'uns plans molt defectuosos (dibuixos mal fets, conceptes arquitectònics equivocats i faltes colossals de nomenclatura, entre d'altres errors), però n'hem de parlar per tres motius:

1r) Es tracta, precisament, de plans de barques catalanes.

2n) És insòlit el fet que continguin una quantitat tan gran d'informació com la que contenen i que aquesta sigui sempre una barreja estranya de disbarats i encerts.

3r) La gent els compra i comencen a propagar-se idees aberrants sobre les barques catalanes.

Finalment, cal dir que, paral·lelament a la gran volada que han pres els estudis de les barques bretones i de les barques franceses amb la publicació de la revista *Le Chasse-Marée* (a partir del mes d'agost de 1981), a la Marendia entusiastes com Clovis Aloujes i els seus amics s'han dedicat a restaurar les barques de pesca abandonades de llurs avis, la qual cosa ha fet que es revifés l'afecció a l'estudi de les barques catalanes i que diferents revistes franceses hi dediquin articles. L'agradable esdeveniment, és clar, tingué ressò a tot Catalunya i, arran d'això, la revista *Drassana*, que començava a publicar el Museu Marítim de Barcelona, inclogué en el primer número (publicat el 1988) una traducció al català de l'article de Clovis Aloujes *et al.*, titulat «Les barques de Cotlliure», que havia sortit en el número 10 de *Le Chasse-Marée* (1r trimestre 1984).

2. N. de l'ed.: Aquest mateix autor ha publicat l'any 2011 el llibre *Embarcacions de la costa catalana i de les illes Balears. Segles XIX-XX* (Barcelona, Consorci El Far).